

Др Радмила Радић, научни саветник
Институт за новију историје Србије, Београд
mandicr58@gmail.com

Оригинални научни рад
Примљен: 11.01.2021.
Прихваћен: 19.01.2021.

Прославе православне Нове године између два светска рата према писању београдске штампе

Апстракт: *На основу неколико дневних листова који су излазили у Београду између два рата (1919–1941), прилог анализира почетак и развој прослава православне Нове године. С обзиром на ограничени број извора за овакву врсту истраживања, појава се прати пре свега у престоници Краљевине СХС – Југославије.*

Кључне речи: православна Нова година, Краљевина СХС – Југославија, Београд, прославе.

Већ сто година, уз извесне прекиде, обележава се празник који званично то никад није био, православна Нова година, 14. јануара, односно њен дочек 13. јануара. Где, када, како и зашто је почео да се прославља, покушаће да одговори овај прилог, ослањајући се пре свега на штампу која је излазила у престоници између два рата.

Историјска наука нема развијене посебне инструменте за истраживање празника а теорија празника није довољно развијена ни као социолошка дисциплина, али и постојеће стање пружа извесну помоћ приликом увида у тај феномен. Амерички социолог А. Ециони (Amitai Etzioni) наглашава да празници одражавају особине друштва и служе његовој модификацији и да су они сами по себи друштвени феномен и извор података о друштву у целини.¹ Најчешће се дефинишу као дани у којима обичај или закон налажу заустављање општер пословања у знак сећања или прославе одређеног догађаја. Критикујући тезу Емила Диркема, који се у основи према свим обредима – празницима, односио као да су од исте врсте, у смислу да сви испуњавају једну друштвену „функ-

¹ Etzioni Amitai. „Toward a Theory of Public Ritual” *Sociological Theory*, 18, no. 1 (2000): 44–59. <http://www.jstor.org/stable/223281> (01.11.2021)

цију“, тј. сви подстичу интеграцију јачањем заједничких веровања, А. Ециони налази да различити празници играју различите друштвене улоге и да нису сви празници интегративни за друштво у целини, као што је Диркем сугерисао.² Он додаје да празници такође служе као могућности за друштвене промене, симболизујући и оличавајући нове концепције друштвених односа и ентитета. Прихватајући да многи, ако не и сви празници могу имати неку врсту интегративне функције, Ециони претпоставља да бројни празници који помажу у интеграцији неких друштвених ентитета могу имати супротан ефекат на друге. Наглашава да теорија празника која се примењује на сложена друштва треба да напусти претпоставку да су празници нужно интегратори друштва и да прецизира ком друштвеном ентитету служе. Интегративни механизам може радити на учвршћивању група чланица, али не нужно и целог друштва; интегративни ефекти празника на друштво зависиће од односа између таквих група и друштва у целини, који могу да варирају од конфронтационих до комплементарних. Коначно, празници се могу искористити за стварање новог односа између друштва и групе чланова.³ Ециони ипак пружа оквирну подршку хипотези да су друштвене промене те које покрећу промене током празника, а не да су празници ти који мењају друштво.⁴

Нова година почела је у Кнежевини Србији да се обележава од 1850. године, када је Указом кнеза Александра Карађорђевића од 5. октобра уврштена у државне празнике.⁵ Прославе ће до почетка Првог светског рата имати скромне оквири и бити углавном сведене на Двор и елитне слојеве друштва.⁶ Рецимо, за дочек Нове 1902. године, одржан је велики дворски бал, коме је присуствовао краљевски пар Обреновић и „цвет грађанства престоничког“ или око 1.200 људи.⁷ Та пракса настављена је и касније у време Карађорђевића. Бал је почињао „Српском химном“, а после кратког поздрава, краљ Петар I је отварао бал тако што би одабрао једну даму да с њом поведе „Србијанку“ или „Краљево коло“ и то је обично била госпођа Пашић, супруга Николе Пашића.⁸ У то време стидљиво почињу да се објављују пословни огласи са честиткама Нове године у штампанима.⁹ Дворана „Коларац“ организовала је биоскопске представе до једанаест сати увече, а после тога је свирао оркестар за „испраћај старе и дочек Нове го-

² Amitai, „Toward a Theory of Public Ritual”

³ Etzioni, 40–59.

⁴ Etzioni, 40–59.

⁵ *Сборникъ закона и уредба и уредбени укази: изданы у Княжеству Србији. 5.* (Одъ почетка 1849. до конца 1850. године), у Београду: у Правителственной Књигопечатњи, 1853., 286.

⁶ *Мале новине*, 1. 1. 1890, 1; 30. 12. 1899; *Дело*, 1. 1. 1899, 1; *Нова искра*, 1, јануар 1902, 1.

⁷ *Мале новине*, 1. 1. 1902.

⁸ „Нова година у Двору“, *Политика*, 31. 12. 1910, 2.

⁹ *Политика*, 31. 12. 1906, 4.

дине“.¹⁰ Дочек Нове 1912. године организовали су хотели „Москва“ и „Бристол“, те „Коларац“, „Позоришна кафана“ и „Официрски дом“.¹¹

После Првог светског рата, Краљевина СХС је Законом о изједначењу старог и новог календара од 10. јануара 1919. одредила да у целој држави престаје важити стари календар на дан 16. јануара 1919. (по старом) и да се даном 28. јануара исте године (по новом) уводи рачунање времена по Грегоријанском календару. Држава је усвојила Грегоријански календар у време када није постојао Сабор Српске православне цркве, па је она остала на старом календару. Због раскорака у календарима хришћанских цркава сви велики верски празници слављени су два пута,¹² што је, по мишљењу савременика, уносило културну пометњу и стварало привредне губитке у Краљевини СХС. Отворена је полемика о календарском питању, која ће трајати наредних десетак година. Трговинско-обртничка комора из Загреба поднела је 12. фебруара 1923. представку Министарству социјалне политике о потреби изједначења календара с обзиром на штете које на привреду производи слављење верских празника по два календара. Комора је сматрала да би изједначење календара утицало и на смањивање верских разлика у земљи.¹³ Крајем маја и почетком јуна 1923. био је сазван Свеправославни конгрес или конференција у Цариграду, на који је упућена и делегација из Краљевине СХС. Делегацију су чинили митрополит Гаврило Дожих и Милутин Миланковић. Донета је одлука да се усвоји реформа календара, према Миланковићевом предлогу, али нису је све цркве одмах прихватиле. Српска православна црква у начелу је била за увођење новог календара, али сматрала је да се то може учинити једино у договору са осталим црквама на Васељенском сабору. Васељенски сабор, међутим, није био сазван ни после више покушаја. Посебан проблем представљало је празновање Ускрса, за који су везани одређени канонски прописи. Почетком тридесетих година 20. века у

¹⁰ *Правда*, 31. 12. 1911, 1.

¹¹ *Политика*, 31. 12. 1912, 3; *Правда*, 31. 12. 1913, 3.

¹² Према прописима о државним празницима, а у оквиру тога и верским празницима, Нова година није била предвиђени датум који се славио у случају државних службеника православца, већ су то били неки други празници, док је код државних службеника католичке вере био присутан на списку нерадних дана. („Закон о празницима“, *Политика*, 5. 10. 1929, 4; „Закон о празницима“, *Службени војни лист*, 2. 11. 1929, бр. 45, 1; Уредба о празницима“, *Време*, 8. 11. 1931, 7) Двојно решење изазивало је много забуна, па је на пример Министарство војно и морнарице издало објашњење 1920. да за православну цркву важи Јулијански календар и док се не изврши изједначење календара за православне и грко-католике (унијате) као празник вероисповести прихватиће се Нова година (14/1 јануар) поред осталих прописаних празника. (*Службени војни лист*, 26. 3. 1920, 4) Исто Министарство је поводом упита једне армијске области да ли се напојница о Новој години издаје и за 14. 1. или само за 1. 1. пошто је „сада државни календар изједначен“ одговорило да се Нова година код разних вероисповести празнује у разне дане, па се напојница издаје војницима хришћанских вероисповести по старом или по новом календару. (*Службени војни лист*, 23. 4. 1921, бр. 14, 976)

¹³ Архив Југославије, Министарство правде, 63–14; Министарство вера, 69–156–241.

Краљевини Југославији питање изједначења календара скинуто је са дневног реда.¹⁴

Нова година је по старом календару први пут дочекана у Београду после рата 13. јануара 1920. године. Годину дана пре тога Београд је био у мраку, без кафана, градског превоза и без много становника. До јануара 1920. се, поред свих својих невоља, ипак повратио и оживео. „Ко га је прекесио гледао, могао је, ако не познаје колико је ту новог света, помислити да није ни било рата, да се није ни гинуло, да нико никад није гладовао и да је цела наша земља пресита и у изобиљу. Велики ресторани и кафане на Теразијама били су још рано с вечери пуни света. У девет часова није се више могло добити места, и оне групе које се с вечери тако често виђају пред ‚Москвом‘, где, стрпљиво као пред ‚рејоном‘ чекају да други пођу и начине им места, одлазиле су, вајкајући се, у друге кафане, знајући да ове вечери нема устајања све до после поноћи.“¹⁵ Славило се код „Коларца“, у „Гранд Хотелу“, „Имперјалу“, али, како пише извештач *Политике*, „док су код Москве староседеоци Београђани ипак успели да задрже своја места, на другим странама је све било пуно дошљака који су стигли током окупације и после ослобођења и који су нарочито полагали да се покажу и прославе Нову годину као да су то одувек ту и чинили“.¹⁶ Било је весело у Скадарлији, Улици краља Александра, на Славији, Чубури и Дорћолу. Лист *Политика* је због старе Нове године „коју цео свет у Београду слави као празник“, изашао у пет часова изјутра, а не пред подне као у обичне дане.¹⁷ Објављују се и прве пословне честитке за Нову годину, али још у малом броју.¹⁸

Др Иван Рибар, председник Уставотворне скупштине, са оба потпредседника и секретарима честитао је регенту Александру Карађорђевићу Нову годину, 15. јануара 1921. Певачка дружина „Станковић“ организовала је дочек, „Гранд Хотел“ такође, али број честитања у новинским огласима и даље је био мали.¹⁹ Представници руских избеглица Београдске, Земунске и Топчидерске колоније честитали су Николи Пашићу, председнику Министарског савета, Нову годину 1921.²⁰

Наредне, 1922. године, у петак уочи православне Нове године, трамваји у Београду радили су до два сата после поноћи, а осветљења је било целе ноћи. Чекало се код „Коларца“, „Касине“, „Париза“, а растао је и број пословних

¹⁴ Радмила Радић, *Живот у временима: патријарх Гаврило (Дожић) 1881–1950. Друго проширено и допуњено издање*, (Београд: ПФФ, 2011), 213–241.

¹⁵ „Нова година“, *Политика*, 16. 1. 1920., 3.

¹⁶ *Исто*.

¹⁷ *Политика*, 13. 1. 1920, 3.

¹⁸ *Политика*, 14. 1. 1920, 4.

¹⁹ *Политика*, 13. 1. 1921, 3; 14. 1. 1921, 4; 15. 1. 1921, 3.

²⁰ Изложба: *Руска емиграција у писмима Двору и Влади Краљевине Југославије 1920–1939.*, Архив Југославије, Београд, 21. јануар 1999.

честитки у новинским огласима. Нову 1922. на Двору су честитали председник владе Никола Пашић, министар војни генерал Милош Васић у име војске, патријарх Димитрије у име Српске православне цркве и надбискуп Антон Бауер са бискупима А. Б. Јегличем и А. Акшамовићем, као представници Римокатоличке цркве.²¹

Није било већих изгреда током дочека, али 1922. у ресторану – дансинг хотелу „Асторија“ избила је туча између чиновника француског посланства и једног новинара из Загреба. У поноћ је засвирала југословенска химна, коју су гости поздравили устајањем, а потом је свирана „Марсељеза“, па су сви гости поново устали, осим дописника загребачких листова Јосипа Матошића,²² који је седео за столом са београдским новинарима. Чиновник француског посланства Ришар опоменуо га је да устане, а када је Матошић то одбио, Ришар му је опалио шамар, после чега је наступила препирка и општа туча гостију који су се поделили на две стране.²³

Чланови владе са Пашићем на челу били су у Двору на честитању и 14. јануара 1923. године. Уочи православне Нове године у Полицијској школи, чији је директор био др Арчибалд Рајс, одржано је посело на коме су наступали гуслари. Дочек је организовало Соколско друштво, а штампа је извештавала да Београд никада није имао тако бурну ноћ. Све кафане и хотели били су препуни, а највећа гужва је била у „Музик-холу“, „Москви“, „Коларцу“, „Српском краљу“, „Риц-бару“ и „Српској круни“. Расте број пословних огласа у којима се муштеријама честита Нова година, али почињу да се појављују и породичне новогодишње честитке у штампи.²⁴

Краљ Александар и краљица Марија дочекали су 1924. православну Нову годину у Официрском дому. *Политика* пише у тексту: „Нова Година – Срећна Нова 1924. година! – Православна, разуме се. Отуда за Загреб београдска, великосрпска, можда чак и радикалска. Вазда мирољубиви и доброћудни ми православни успели смо да и овде будемо последњи. Уосталом, чудна ми чуда, јер после краја долази опет почетак, комедија остаје комедија без обзира на то када почиње... Али ће Радић и његови миротворци ипак данас рећи: Балканци, и ту су задњи! – Као и у култури, и овде тапкају за нама! Додаће блажено Корошчеви клерикали. У ствари, православни први дан славиће данас цео Београд, што ће рећи у минијатури сви Срби, Хрвати и Словенци. Чак ће ови последњи бити највеселији, као и увек где је наше православно јестије и питије

²¹ *Политика*, 13. 1. 1922, 3; 14. 1. 1922, 7; 15. 1. 1922, 3.

²² Матошић, Јосип (Јоје), хрватски публицист и новинар (1890 – 1966). Matošić, Josip. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=39484> (8. 1. 2021.)

²³ *Политика*, 15. 1. 1922, 3.

²⁴ *Политика*, 13. 1. 1923, 5; 14. 1. 1923, 4, 9; 15. 1. 1923., 2, 3, 5.

главна ствар. Јер у том погледу Нова Година значи продужење старог посла од Божића: брига за благоутробијем [...]“ А у наставку у тексту „Дочек Нове Године“ исти лист наводи: „Ма да се и пре тринаест дана у свима кафанама, баровима, вариетеима и дансинзима у Београду, дочекивала астрономска, званична или, ако хоћете католичка Нова година, ма да онај Београд који се забављао није ни тада изостао, и ма да се и те ноћи играло уз цазбандили виолине,²⁵ како где, али свуда врло весело: – ипак то није никакво дочекивање према синоћном дочекивању православне, српске или, ако хоћете београдске Нове Године. Трамваји су ишли целу ноћ. А дочекивало се одиста од Крста, па до Саве.“ У неким кафанама су се продавале дописне карте са честитком. У „Москви“ су послуживали крофне са наполеонима, а живо прасе обећано је на лутрији, па су због навале многи гости остали напољу. Лутрија прасета и крофне постале су стандардни додатак прослави у већини локала током наредних година.²⁶ Показало се да је, према мишљењу посматрача, центар града био „исто толико православан као и Чубура“, само што се у центру другачије играло. Београдска елита дочекала је поноћ у ресторан-дансингу „Сити“ и у „Докеј клубу“, који су се налазили у истој згради у новој палати „Југословенске банке“, али на различитим спратовима и све је било препуно. У „Ситију“ им је Нову годину честитао ојачар са прасетом, господа су носила смокинг, а тоалете дама „одликовале су се и драгоценостићу и укусом, обично чешће првим но другим“. На Чубури су све кафане биле пуне, али у неким је приступ био ограничен само за породице. Растао је и број реклама за дочек за кафане, али и за биоскопе.²⁷

Трамваји су радили целу ноћ и 13. на 14. јануар 1925. године. Дочек је организован поново у хотелима и биоскопима. Организовала су га друштва и удружења (Соколско друштво, Друштво Станковић, удружења Нишлија и Врањанаца), а огласи са честиткама и рекламе за дочек заузимали су неколико

²⁵ „Цео Београд, нападн у ропству или изгнанству са препуном душом ужаса, крви, глади, смрти поче се лудо забављати. Хтело се да се надокнади изгубљено. По подрумима стадоше ницати барови (до рата непозната установа у добром граду Београду), по салама дансинзи, цигане заменише салонски оркестри (made in Tchechoslovakia) и црначки цазбанди, који су својом дивљом дреком позивали на радости овога света. И цео Београд поче да игра. Искоришћавала се свака и најмања прилика. Играло се по по журевима, по славама, по банкетима, после разних конгреса и скупштина, по вашарима, после концерата, на кермесима, на излетима, за време народних празника, по учионицама, по кућама, укратко где год је постојала прилика. Отмени свет поче играти и по ресторанима, између јела. А мајке, добре београдске госпе, срамежљиво су гледале у саблажњиве фигуре уанстепа, фокстрота и танга, и у паучинасте хаљинице својих ћерчица, потајно уздисале и смешиле се.“ Бранимир Ћосић, *Врзино коло*, (Београд: Издавачка књижница Геце Кона, 1931), 51.

²⁶ *Време*, 13. 1. 1930, 7; *Правда*, 12. 1. 1931, 6.

²⁷ *Политика*, 13. 1. 1924, 8; 14. 1. 1924, 5; 15. 1. 1924, 3, 4.

страна у *Политици*.²⁸ Није било од те године више информација о честитањима на Двору. Чубура је те година била мирна, али је у кафани „Зелени Венац“ било необично живо и у њему су Нову годину дочекивали „београдски Турци, бозације и салепсије“, уз чочеке и севдалинке.²⁹

И док се прва Нова година често називала католичком,³⁰ православну нову 1926. дочекали су сви Београђани без разлике у вери, како је писала *Политика*, па је она била православна само толико колико је грегоријански календар био православни календар.³¹ Дочек у хотелу „Палас“ најављиван је као „грандијозан“.³² Огласи за дочек превазилазили су две новинске стране.³³ Сви локали били су пуни и поред велике хладноће и клизавице. Наступали су артисти, било је варијететских тачака, филмских програма, Удружење београдских глумаца било је неизбежно, те конфете, папирне капе и живо прасе. Чак су и једног магарца водили из локала у локал са објашњењем да поглед на њега доноси срећу. У „Ексцелзиору“ све је било у знаку шимика и танга. И занатски еснафи укључили су се у организацију дочека за своје чланове.³⁴

Разнобојни плакати и леци, огласне стране листова и нарочите позивнице препоручивале су Београђанима за дочек православне Нове године локале који су обећавали старо вино, првокласну музику, поклоне за госте или гурманске специјалитете („млада јагњад из Ваљева на ражњу“). Али један локал у Скадарлији – „Бумс-Келер“ обећавао је лутрију на којој је било могуће добити песника Тина Ујевића да га целе ноћи добитник води са собом.³⁵ Чарлстон се играо у „Паласу“ и „Ауто-клубу“. Дочек у „Докеј клубу“ био је уз цез. На Теразијама је звонио сат у јувелирској радњи К. Зарића и означавао долазак 1927. године „Тенис клуб“ приредио је забаву у „Сити бару“.³⁶ Дочек је приредило и Коло српских сестара. После поноћи на Теразијама се уз свирку тамбурица играло коло.³⁷ Хроничари су забележили да се коло играло на истом месту и каснијих година.³⁸ Почетком тридесетих у „Студију Стојића“ доминирала је румба, па је и прасе пуштено на паркет бежало у фигурама румбе.³⁹

²⁸ Почетком тридесетих целе стране новина биле су посвећене рекламама и огласима за дочек. *Политика*, 13. 1. 1931. 10.

²⁹ *Политика*, 13. 1. 1925, 5, 7; 15. 1. 1925, 4, 6.

³⁰ *Време*, 15. 1. 1936, 6.

³¹ *Политика*, 14. 1. 1926, 5.

³² *Време*, 9. 1. 1926, 2.

³³ *Политика*, 13. 1. 1926, 8, 9.

³⁴ *Политика*, 15. 1. 1926, 7.

³⁵ *Политика*, 13. 1. 1927, 8,9

³⁶ „Престоничка ноћ између старе и нове године“, *Правда*, 15. 1. 1927. 5

³⁷ *Политика*, 15.1.1927, 5

³⁸ *Политика*, 15. 1. 1938, 5.

³⁹ „Дочек православне Нове године у Београду“, *Време*, 15. 1. 1932., 2.

Лист *Правда* честита својим читаоцима православну Нову годину у јануару 1928. године а Српско планинско друштво организовало је тада дочек на Авали, са превозом камионом.⁴⁰ Широ се број кафана и хотела, па је дочек био могућ и у „Гранд хотелу Петроград“, где је наступао глумац Добрица Милутиновић са групом чланова Народног позоришта. Поред „Славије“ и „Москве“, ту је и „Розенбергов институт модерних игара“, кабаре „Триакон“, дочек у организацији Савеза ловачких удружења, итд.⁴¹ У новинским извештајима током целог међуратног периода углавном се писало о дочецима у Београду, а славље ван престонице помињано је ретко и углавном у вези са неким инцидентима током слављеничке ноћи. На пример у Пожаревцу.⁴²

Крајем двадесетих година прошлог века дочек православне Нове године организовали су кафане, ресторани, клубови, друштва и удружења, али славило се и тада и касније по приватним кућама. Наредних година дочекује се у већ поменутих хотелима и кафанама, али и у „Балкану“, „Руској лири“, „Српском краљу“, „Такову“, „Румунском краљу“ и др. Прослављало се на Чубури, у Савамали, на Дорћолу. У „Руској лири“ је 1929. свирао трио Курковски, хотел „Петроград“ је имао програм који су изводили чланови Народног позоришта и засебне сале са клавиром за интимна друштва. Кафана код „Малог Арапина“ имала је лутрију на којој су извучена два прасета, два јагњета и десет флаша шампањца. У хотелу „Македонија“ свирали су Цицварићи,⁴³ а у неким локалимa бирана је краљица лепоте. Новинске ступце пуниле су и даље честитке,⁴⁴ а извештаји о дочеку разликовали су углавном само по детаљима везаним за тоалете богатих дама.⁴⁵

Од 1930. дочек православне Нове године добија и верску димензију, коју до тада није имао. Те године у храму Двора одслужена је 14. јануара пре подне служба божија, којој су присуствовали краљ и краљица.⁴⁶ У Солуну је 1930. одржано благодарење у српској цркви у Солуну, а после благодарења, генерални конзул Владислав Којић примио је честитке колоније и пријатеља.⁴⁷ Служба је редовно држана и у Вознесенској цркви у Београду.⁴⁸ У Руском официрском дому прослава је почињала говором свештеника, здравицама у част краља Александра и краљевске породице и потом је свирана југословенска химна.⁴⁹

⁴⁰ *Политика*, 13. 1. 1928, 9.

⁴¹ *Правда*, 14. 1. 1928, 10.

⁴² *Политика*, 15. 1. 1928, 9.

⁴³ *Време*, 13. 1. 1929, 10.

⁴⁴ *Политика*, 14. 1. 1929, 13.

⁴⁵ *Политика*, 15. 1. 1929, 7.

⁴⁶ *Политика*, 15. 1. 1930, 3.

⁴⁷ „Православна Нова година у Солуну“, *Време*, 15. 1. 1930., 7.

⁴⁸ *Политика* 14. 1. 1930, 10; 13. 1. 1932, 10; 13. 1. 1940, 15, 16.

⁴⁹ „Београд је врло весело дочекао православну Нову Годину“, *Политика*, 15. 1. 1932, 6.

Највећа новина од 1930, који је завео патријарх Варнава, био је обичај да се у Саборној цркви уочи православне Нове године држе свечана бденија, после којих би поглавар СПЦ држао говор, а сутрадан су биле литургије, на којима је учествовао патријарх Варнава, а касније митрополит Доситеј (после смрти патријарха Варнаве и сукоба око конкордата, када је Саборна црква била препуна света)⁵⁰ и патријарх Гаврило.⁵¹

Један сатиричар 1931. године пише : „Ипак честитака није било много у Београду пошто је Београд православна варош, само су честитали канцелариски људи један другоме, а наша православна нова година кад дође биће много честитака, него то ћемо видети у своје време, него главна је ствар сада да се нова година дочекивала и у Београду жестоко весело а новине су биле препуне православних огласа за дочек католичке године, и кад би ово знао Свети отац папа он би се радовао и чак бу се носио мишљу да се у Београду намести кардинал, тако је католицизам раширен. [...] Кажем вам: од вере, обичаја и поноса направили људи трговину, па ако хоћеш за паре ће се и отурчити, што рекли наши стари кад су били живи покојни Турци, ал напослетку нису ти људи ни криви: ваља живети, пошто наши астрономи никако не могу да се погоде с поповима да се реши календарско питање па да сви људи имамо исто време.“⁵²

Годину дана касније у истим новинама се може прочитати овакав коментар: „Још једанпут се потврдило да од свих културних тековина Запада, ми најрадије примамо оне уз које следује највећи џумбус. Јер дочек Нове године није наш обичај. Пре неколико деценија у Београду се није знало за пијане дочеке прве зоре у години.“⁵³ Али и следећи: „Православна Нова година дочекана је у Београду у највећој беди. Услед тешке економске кризе никоме се те ноћи није седело код куће. Кафеције су имале муку да нахране гладне и напоје жедне. Криза је тако очајна да су многи мужеви, у интересу штедње, били принуђени дочекати Нову годину у кафанама и вариетеима без својих жена. За време дуплог Божића и дупле Нове године у нашој земљи је смрт нашло око 3 милиона прасади и 2 милиона ћурака.“⁵⁴

Од почетка тридесетих све је више вести да се славило и у Новом Саду,⁵⁵ Горњем Милановцу⁵⁶ Скопљу⁵⁷ и Смедереву, у организацији смедеревског

⁵⁰ *Политика*, 15. 1. 1938, 5.

⁵¹ *Политика*, 13. 1. 1936, 12; 15. 1. 1937, 5; 13. 1. 1940, 15, 16; 14. 1. 1940, 16; 14. 1. 1941, 9; *Правда*, 15. 1. 1937, 7; *Време*, 14. 1. 1941, 12.

⁵² „Дневник малог Ђоке“, *Време*, 2. 1. 1931, 8.

⁵³ „Београд је врло весело дочекао православну Нову Годину“, *Политика*, 15. 1. 1932, 6.

⁵⁴ „Од нове године...“, *Време*, 17. 1. 1932, 9.

⁵⁵ „Београд је врло весело дочекао православну Нову Годину“, *Политика*, 15. 1. 1932, 6.

⁵⁶ *Политика*, 15. 1. 1930, 6.

⁵⁷ *Време*, 12. 1. 1936, 15; Љуб. М. Добричанин, „Јануарска кроника Скопља“, *Правда*, 26. 1. 1938, 3.

црквеног певачког друштва „Слога“,⁵⁸ чак и у Загребу, где је 1930. и 1933. Добротворна задруга Српкиња у Загребу, у просторијама Хрватског гласбеног завода, приређивала забаву и бал поводом испраћаја старе године.⁵⁹

Православну Нову годину 1933. честита и Бранислав Нушић читаоцима *Правде*: „Желим у овој години онима који су под стечајем што повољније поравнање, онима чији је брак под стечајем што скорије решење духовнога суда, а онима чији је углед под стечајем скору рехабилитацију. Желим да у овој години која наступа да пребродимо већ једанпут ову кризу, и материјалну и моралну, како би смо се оспособили да загазимо у нове и дубље кризе. Онима који улазе у брак желим сваку срећу и напредак; онима који излазе из брака желим да брзо забораве на то искуство, као што то обично бива. Свима који ове године мисле ступити у брак желим брак без догађаја, иако ја лично претпостављам догађаје без брака. Улагачима код банака желим да и њих какав закон узме у заштиту; играчима класне лутрије што дужи живот и стрпљење, све до главног згодитка; професорима да о полугодишту буду повољно оцењени од ђака; меничним дужницима измену закона по којој би добили још један, четврти дан, за менични протест; пропалим посланичким кандидатима што скорије изборе; девојкама просиоце, удатим женама што мање оговарања; књижевницима издаваче; чиновницима тринаесту плату; редуциранима што скорију буџетску могућност. Биће да сам кога заборавио. Томе желим највише среће, здравља и задовољства.“⁶⁰

Али било је и повремених критика, пре свега због великог расипања и претеривања. Један судија је 1934. писао да је петина Београђана дочекала обе нове године и новац се немилице бацао, а три пута толико Београђана није имало за огрев и храну.⁶¹ Годину дана раније у *Правди* је објављен чланак са насловом „Зашто нам све иде наопако“: „Дакле, пошто се, несумњиво, по количини попивеног алкохола да увек и без погрешке одредити расположење „публикума“, јасно је колико је био свечан дочек наше нове године. Велим наше, јер ми Срби, као и свугде уосталом, и на овом терену правимо частан изузетак. Нама је мало једна нова година, него у размаку од тринаест дана двапут са непромењеном енергијом дочекујемо овај велики празник. То би некоме, може бити, изгледало и нелогично. Ми који смо већ давно изгубили из вида разликовање појмова ове врсте не правимо питање. Најзад, познато је колико ми страсно и побожно волимо празнике. Ето, наш календар је препун „црвених слова“. Истина, држава је укинула многе благе дане и прогласила их за радне,

⁵⁸ *Удружење пожаревачких занатлија и раденика „Слога“ 1893–1950.*, (Пожаревац: Историјски архив Пожаревац, 2009.)

⁵⁹ *Време*, 16. 1. 1930, 8; *Правда*, 18. 1. 1933, 5.

⁶⁰ „Шта нам доноси 1933“, *Правда*, 14. 1. 1933.

⁶¹ Мих. Ј. Јаковљевић, судија, „Окрените други лист...“, *Правда*, 25. 1. 1934, 3.

али то не смета, бар онима који немају дневних званичних обавеза да и даље празнују по старински. Што се тиче случаја са овим двома новим годинама, изгледа да ће нам се уживање у томе погледу оставити на слободну вољу за вечита времена. Чуо сам како је један странац пред неким одличним скупом једном сасвим озбиљно уверавао своје сабеседнике да на Балкану година траје свега две недеље. Они који су га слушали били су убеђени да је овај господин од оних што, по обичају, воле да претерују кад причају о балканским приликама. Међутим, човек је имао потпуно право. Он је дошао к нама неким послом баш очи нове године, оне календарске. И пошто није од оних што не воле провод, нашао друштво па се провеселио. Одмах затим се дао на посао. Кад, после само две недеље, док је био још под свежим утисцима са провода од оне прве године, његови београдски пријатељи га опет позваше на дочек нове године. Мислио је да се шале. Али се преварио, јер је увече, и целе те ноћи, био сведок исто онако лепог и бучног расположења као и пре две недеље.⁶²

Дупла прослава Нове године била је међутим прилика и да се зараде паре. Највеће користи имали су власници кафана и хотела. Али поред њих било је и оних који су једва састављали крај с крајем, па су Цигани долазили из унутрашњости да поред домаћих музиканата, свирком зараде који динар,⁶³ а на улицама је било много продаваца цвећа, бадема, семенки, кикирикија, мандарина и ушећереног воћа.⁶⁴ Писмоноше, разносачи телеграма, ђубретари и оцачари из Београда честитали су први већ рано ујутро обилазећи куће и станове и очекујући бакшиш. Била је то прилика и за разне уметнике да додатно зараде. У прославама су учествовали чланови Народног позоришта, оперски певачи, балетски прваци, али и различити оркестри, акробате, певачи народних песама и мађионичари. Готово неизбежне личности на овим дочецима били су глумци Жанка Стокић и Добрица Милутиновић. Жанка Стокић је приликом дочека 1937. била током ноћи гост чак у седам локала.⁶⁵ Честе гошће програма биле су и Меланија Бугариновић и Љубинка Бобић,⁶⁶ али и познати певачи Софка Николић у пратњи мужа Паје Николића, Мијат Мијатовић и многи други.

Иако су новински извештаји били писани по истом узорку сваке године, а понекад и преписивани од претходне са новим детаљима, могла се пронаћи и понека реченица о бројним просјацима на улицама Београда. Такође је јасно уочљиво и постојање великих социјалних разлика већ у самом начину прослављања. С једне стране био је богати свет у скупоценим тоалетама и отменим локалима, где се точио шампањац и где је све „подсећало на Америку“,

⁶² „Зашто нам све иде наопако...“, *Правда*, 15. 1. 1933, 4.

⁶³ *Политика*, 15. 1. 1934, 11.

⁶⁴ *Политика*, 15. 1. 1935, 7.

⁶⁵ *Правда*, 15. 1. 1937, 5.

⁶⁶ *Политика*, 13. 1. 1933, 10; *Правда*, 15. 1. 1939, 6.

а с друге, задимљене кафане са препуним столовима.⁶⁷ Док су у првом случају у најотменијим локалима, „где је приступ обичним смртницима био строго забрањен“, ношени фракони, смокинзи и балске тоалете са огромним деколтеима, у другима су преовладала полуварошка одела са опанцима.⁶⁸ У Енглеско-америчко-југословенском клубу био је чак прописан начин облачења („Evening dress обавезан“).⁶⁹ У Џокеј клубу су с временом избачена сва традиционална и уобичајена обележја дочека, није било котилјона (музика за плес), бомбица, прасића, а оцахарима је приступ био забрањен.⁷⁰ У том клубу (где је понекад било и по 400 отмених званица), и у „Ротари клубу“, „Српском краљу“ могли су се видети министри, народни посланици, генерали, банкарни професори Универзитета, дипломате, страни посланици. Пратиле су их елегантне даме и шампањац. Забележено је присуство др Војислава Маринковића, др Косте Куманудија, Милана Ракића, др Ивана Рибара, др Милана Стојадиновића, др Александра Белића, Стевана Павловића, Велизара Јанковића, Константина Фотића, Милана Сршкића, Добривоја Стошовића, председника Скупштине Стевана Ђирића, адмирала у пензији Драгутина Прице, немачког посланика Фон Херена, светски познате глумице Ите Рине и других.⁷¹ Гости су често бирали локале и према професионалној припадности. У „Руској лири“ славиле су дипломате и странци уз балалајке и вештачке пахуљице, а у Новинарском дому новинари уз севдалинке и трбушни плес.⁷² Код „Империјала“ славиле су трговци и занатлије, на Авали они који су имали аутомобиле и планинари, студенти у Студентском дому,⁷³ радници у Радничком дому, глумци у Касини,⁷⁴ у Скадарлији бојени после поноћи, итд.

Иако нема података да су жандарми имали много посла током слављеничке ноћи, и у отменим клубовима су гости умели да се распојасају, па се тако у „Ауто клубу“ пуцало из пиштоља, што је оставило „необично видљиве трагове на гипсаним украсима таванице“, а навијачи „Београдског спортског клуба“ и „Југославије“ поделили су се у два тима од по педесет играча да би играли фудбал.⁷⁵

Крајем тридесетих година 20. века новински извештачи су тврдили да се у центру града славе обе нове године, а на периферији само православна и да је тамо било много веселије. Прослава православне Нове године била је

⁶⁷ *Политика*, 15. 1. 1934, 11.

⁶⁸ *Политика*, 15. 1. 1936, 9.

⁶⁹ *Правда*, 12. 1. 1931, 6.

⁷⁰ „Београд је врло весело дочекао православну Нову Годину“, *Политика*, 15. 1. 1932, 6.

⁷¹ *Правда*, 15. 1. 1933, 4; *Време*, 15. 1. 1936, 8.

⁷² *Правда*, 15. 1. 1933, 4.

⁷³ *Правда*, 15, 1, 1934, 4.

⁷⁴ *Правда*, 12. 1. 1931, 6.

⁷⁵ *Правда*, 15. 1. 1939, 6.

окарактерисана као „ноћ малог човека, ноћ у којој он може да се заборави“.⁷⁶ Дочеци у Маринковој бари, Јатаган мали, на Дорћолу и Чубури били су у малим крчмама и бифеима, где су свирали цигански оркестри, хармонике и зурле и где су се певале севдалинке. По насељу „Петар Мркоњић“ (Маринкова бара), у коме је живело 30.000 људи који нису имали „модерну калдрму“, трамвајску везу са центром, нити канализацију и у које су аутомобили ретко залазили осим да превезу болеснике,⁷⁷ 1940. године растуран је летак: „Док се у целом свету говори о рату дотле се у нашем предграђу говори само о томе како ће бити лепа и интересантна весела ноћ ‚Маринкове баре‘ у Дому културе.“⁷⁸ “

Прославе почетком и током тридесетих организују Енглеско-америчко-југословенски клуб, Француски клуб, Југословенско-бугарска лига (приредили су другарско вече и дочек Нове године у просторијама Пољско-југословенске лиге 1939. а у просторијама Српског лекарског друштва 1940),⁷⁹ Јадранска стража, скоро сва соколска друштва.⁸⁰ Друштво „Обилић“ је 1940. приредило дочек у Павиљону „Цвијета Зузорић“.⁸¹ И даље су популарна места за дочек били: „Бристол“, „Москва“, „Луксор“, „Палас“, „Коларац“,⁸² „Српска круна“, „Руски цар“, „Касина“, „Гранд хотел Петроград“, „Балкан“, али и нова: „Стари Хајделберг“, „Код Астрономије“, „Код три сељака“, „Два рибара“, „Херцеговина“, „Унион“, „Србија“, хотел „Престолонаследник“, „Два јелена“ у Скадарлији итд.

Расла је популарност дочека у биоскопима „Касина“, „Коларац“, „Уранија“, „Колосеум“, са „нарочито одабраним филмским програмом“,⁸³ који је укључивао и лутрију. То је био јефтин дочек у топлотом.⁸⁴ Чини се ипак да су крајем тридесетих дочеци бивали све скромнији. Фрак и смокинг више нису били обавезни, а јефтинији локали су били пунији. Уобичајило се и мењање локала током дочека. Пошто је најчешће наредни дан био радни, са прослава се одлазило на посао, а по улицама није била реткост видети пијане људе. Славило се и на улицама, али и по приватним кућама, где се често окупљало више породица и чекало Нову годину уз програм са радија. Радио Београд је 1937. године, у 22.15 емитовао „Београдске ноћи – музичка репортажа (пренос дочека Нове Године)“, а 1939. давао је специјални програм за дочек Нове године.⁸⁵ У основној

⁷⁶ *Политика*, 15. 1. 1939. 13.

⁷⁷ В. Васиљевић, „Становници предграђа ‚Петар Мркоњић‘ подићи ће споменик првом појојнику који буде сахрањен на Централном гробљу у Маринковој Шуми“, *Правда*, 3. 2. 1940., 6.

⁷⁸ *Време*, 15. 1. 1940, 11.

⁷⁹ *Време*, 15. 1. 1940, 11.

⁸⁰ *Правда*, 15. 1. 1939, 6.

⁸¹ *Време*, 15. 1. 1940.

⁸² *Правда*, 12. 1. 1934, 7.

⁸³ *Правда*, 14. 1. 1931, 5.

⁸⁴ *Време*, 15. 1. 1940, 11.

⁸⁵ *Време*, 13. 1. 1937, 13; *Правда*, 13. 1. 1939, 15; 15. 1. 1939, 6.

школи на Булбулдеру родитељи су дочекивали поноћ са децом и учитељима.⁸⁶ Рат пред вратима и велике хладноће ипак се 1941. године нису испречили да се још једном дочека Нова година, али овога пута „у знаку срдачног србовања.“⁸⁷

После Другог светског рата, прославе православне Нове године биле су забрањене. Нова година је проглашена за државни празник у ФНРЈ тек 1955. године, првим општим Законом о државним празницима.⁸⁸ Крајем педесетих и почетком шездесетих година 20. века државни органи су у извештајима почели да помињу све свечаније и масовније прослављање „српске Нове године“ како би се „чуло српство.“ У неким београдским локалима („Бристол“, „Корзо“, „Стамбол-капија“), приликом дочека Нове године 1959. била је запажена масовнија посета и извесне, како су их називали „шовинистичке манифестације“. Тако је било и у неким селима у унутрашњости. Због забрана да се прославе 13. јануара држе у угоститељским објектима, кажњавања и ограничавања рада тих објеката, оне се селе у приватне куће и из града у села. Примећено је да су у прославама учествовали и неки интелектуалци и просветни радници, али и чланови Партије. Прослава је било у целој Србији. После извесних мера које су предузете, прославе су привремено смањене и биле су мање посећене али нису престале. Дешавало се и да православни свештеници организују дочек православне Нове године и да школска деца која су присуствовала буду кажњена смањењем оцене из владања.⁸⁹

Према резултатима истраживања које у докторској дисертацији наводи Татјана Бугарски, у Новом Саду су организовани дочеци српске нове године у неким кафанама, а гости су обично били Новосађани — Срби староседеоци. Остали су сматрали да је то њима значило идентификацију у односу на „дошљаке“ без обзира на етничку припадност. Међутим, Бугарски додаје да су јој у породицама Срба староседелаца у Војводини наводили да је Свети Василије⁹⁰ обележаван као велики празник у породици, али назив „српска Нова година“ никада није коришћен, нити је тај дан као такав обележаван; није било дочека у кафани ни у приватном окружењу. Новогодишњи обичаји везани за јулијански календар постојали су и код Русина. Скупљало се по неколико породица и обележавало црквену нову годину током педесетих година.⁹¹

⁸⁶ *Правда*, 15. 1. 1933, 4.

⁸⁷ *Политика*, 15. 1. 1941, 9, 11.

⁸⁸ „Закон о државним празницима“, *Службени лист ФНРЈ*, 18/55, 283.

⁸⁹ Радмила Радић, *Држава и верске заједнице 1945–1970*, I-II, (Београд: ИНИС, 2005), II/126.

⁹⁰ Према календару Српске православне цркве, 1. јануара по Јулијанском односно 14. јануара по Грегоријанском календару прославља се Св. Василије Велики или Мали Божић.

⁹¹ Татјана С. Бугарски, *Породичне свечаности у Војводини у време социјализма: антрополошка студија о празницима, идентитету и сећању*, Докторска дисертација, Универзитет у Београду Филозофски факултет, Београд, 2017, 63, 64.

С временом се притисак ипак смањивао и прославе су постајале слободније, али поновно симболичко значење православна Нова година добиће током осамдесетих и деведесетих година прошлог века. Дочек православне Нове године у Београду, Смедереву, Ужицу, Нишу, Ваљево, Крагујевцу и другим местима у Србији 1997. били су до тада најбројнији скупови у историји тих градова. Претходила су им окупљања која су трајала скоро два месеца пре тога у знак протеста због поништавања резултата избора.⁹²

Закључак

Православна Нова година почела је да се обележава већ 1920. године у Београду а нешто касније и у унутрашњости. До 1924. године краљ је примао честитања на Двору или је сам учествовао на дочеку, али после те године нема више сличних података. Верску димензију православна Нова година добија тек од 1930, када је патријарх Варнава увео обичај да се 13. јануара држе свечана бденија и говор, а 14. јануара литургија у Саборној цркви. Тај обичај наставио се до 1941. године. Са протоком година ти новогодишњи дочеци бивали су све масовнији у Београду и славило се у центру града, али и на његовој периферији. Док су у најпрестижнијим хотелима и клубовима престонице дочеци били резервисани на богату елиту, која је тежила европеизацији или американизацији, на другим местима или периферији слика дочека била је врло скромна, али, по новинским извештајима, много веселија. Било је ретких критика због превеликог расипања током прослава дупле Нове године, али нема назнака да се неко озбиљно бавио тим питањем. Од почетка је прављена јасна разлика између католичке и православне Нове године, између нас и њих, што је представљало изванредан облик протеста. Међутим, у прославама су често учествовали и припадници других вера, што сугерише да током самих прослава није било инсистирања на разликама. Гужве у Саборној цркви 1928, после конкордатске борбе и назнаке у јануару 1941. да је током дочека било „срдачног србовања“, говоре да је та прослава у тренуцима друштвених криза добијала јачу националну димензију. То говори у прилог тези да су друштвене промене мењале празнике али и да је тај дупли празник донекле мењао однос друштва према традиционалним и официјелним верским празницима који су до Првог светског рата били доминантни у српском друштву.

⁹² „Proslava pravoslavne Nove godine: cela Srbija na trgovima i ulicama”, *Svet*, 20. 1.1997, 3,

Spisak izvora i literature

Arhiv Jugoslavije, fond Ministarstvo pravde, 63.

Arhiv Jugoslavije, fond Ministarstvo vera, 69.

Delo, 1899. (ćirilica)

Izložba: *Ruska emigracija u pismima Dvoru i Vladi Kraljevine Jugoslavije 1920–1939*. Arhiv Jugoslavije, Beograd, 21. januar 1999. (ćirilica)

Male novine, 1899, 1902. (ćirilica)

Nova iskra, 1902. (ćirilica)

Politika, 1910, 1906 1912, 1920–1941. (ćirilica)

Pravda, 1911, 1913, 1927, 1928, 1931, 1933, 1934, 1937–1940. (ćirilica)

Sbornikъ zakona i uredba i uredbenны ukaza: izdаны u Knjazestvu Srbii. 5, (Odъ роčetka 1849. do konca 1850. godine), Вѣоград: Правителственной Книгопечатни, 1853. (ćirilica)

Službeni list FNRJ, 1955.

Službeni vojni list, 1920, 1921, 1929. (ćirilica)

Svet, 1997.

Vreme, 1926, 1929, 1930, 1931, 1932, 1936, 1937, 1940, 1941. (ćirilica)

Amitai, Etzioni. „Toward a Theory of Public Ritual”, *Sociological Theory*, 18, no. 1 (2000): 44–59. <http://www.jstor.org/stable/223281> (01.11.2021)

Bugarski, Tatjana S. *Porodične svečanosti u Vojvodini u vreme socijalizma: antropološka studija o praznicima, identitetu i sećanju*. Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu Filozofski fakultet, Beograd, 2017.

Ćosić, Branimir. *Vrzino kolo*. Beograd: Izdavačka knjižnica Gece Kona, 1931. (ćirilica)

Matošić, Josip. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=39484> (8. 1. 2021.) (ćirilica)

Radić, Radmila. *Država i verske zajednice 1945–1970*. I-II, Beograd: INIS, 2005. (ćirilica)

Radić, Radmila. *Život u vremenima: patrijarh Gavriilo (Dožić) 1881–1950*. Drugo prošireno i dopunjeno izdanje. Beograd: PBF, 2011. (ćirilica)

Udruženje požarevačkih zanatlija i radenika „Sloga“ 1893–1950. Požarevac: Istorijski arhiv Požarevac, 2009. (ćirilica)

Summary

Radmila Radić, PhD.

The Orthodox New Year's Celebrations in the Interwar Era, Based on Reports from the Belgrade Press

The Orthodox New Year started to be celebrated in Belgrade as early as in 1920, and a bit later in the interior. Until 1924, the King received the congratulations at the Court or participated in the celebration. However, there are no more similar data after this year. The Orthodox New Year took on a theological dimension only in 1930, when Patriarch Varnava instituted the ritual of conducting solemn vigils and speeches on 13th January and the liturgies at the Belgrade Cathedral on 14th January. This tradition was kept until 1941. During this period, New Year's Eve festivities in Belgrade have been increasingly massive and were held in the center of the city, but also in the suburbs. The most prestigious hotels and clubs of the capital the celebrations were reserved for the affluent elite who aspired Europeanization or Americanization, while in other restaurants or in the suburbs, New Year's Eve was comparatively modest and livelier according to newspaper reports. Rare criticisms of unnecessary expenditure during the double New Year's festivities appeared, but there has not been evidence that anyone took this problem seriously. From the beginning there was a significant difference between the Catholic and the Orthodox New Year, between "them" and "us", which represented a form of protest. However, adherents of other faiths frequently participated in the celebrations. It suggests that there was no insistence on differences during the celebration. The crowds in the Belgrade Cathedral in 1938, after the Concordate conflicts and the suggestion in January 1941 that "heartfelt Serbization" had taken place during the celebration, indicate that this celebration had acquired a wider national dimension in moments of social crisis. This supports the thesis that social developments have changed holidays, but at the same time that this double holiday transformed to some degree the relation of society towards the conventional and official religious holidays that existed in Serbian society before the First World War.

Keywords: Orthodox New Year, Kingdom of SCS / Yugoslavia, Belgrade, celebrations